

Falugondnoki, tanyagondnoki szolgálatok - a kisfalvak, kisközösségek segítői, ha hagyják és akarják

Szedes-Kummer Mária

Napokban megjelent sajtóhír is alátámasztja a falu-és tanyagondnoki szolgálatok népszerűségét. (<https://magyarfaluprogram.hu/hirek/2023.06.02>.) A Magyar Falu Program 2019-ben indította el az állami támogatást, amelyet akkor a maximum 600 lelkes települések vehettek igénybe. A kormány később úgy döntött, hogy ezt a 600 fős határt először 800-ra, majd 2022-ben 1000-re emelte. "Nemcsak falubuszokat adunk és az érintettek körét bővítjük, hanem az állami támogatás mértékét is" – mondta a kormánybiztos. Országosan már több mint 1200 falubuszt, illetve tanyabuszt sikerült beszerezni az elmúlt néhány évben. 2019 és 2022 között erre a célra meghirdetett keretösszeg 13 milliárd Ft volt.

Ez az összeg, sok vagy kevés – nem lehet megítélni. Arra azonban mindenképpen elegendő, hogy a szolgáltatáshiányos településeken, a kisfalvakban, a tanyás térségekben egy üzembiztos autó szolgálja az ott élőket, ezzel lehetőséget teremt a település közössége arra, hogy egy embert megbízzon a szolgálattal kapcsolatos feladatok ellátására. Ő a tanyagondnok, ő a falugondnok.

Tanyagondnoki szolgáltatás legalább hetven és legfeljebb négyszáz lakosságszámú külterületi vagy egyéb belterületi lakott helyen működtethető. Amennyiben a helyi sajátosságok alapján a tanyagondnoki szolgáltatás több tanyagondnok közreműködésével valósítható meg, a tanyagondnokok által ellátandó körzetek határait – figyelemmel a lakosságszámkorlátra – a fenntartó települési önkormányzat rendeletében határozza meg azzal, hogy új tanyagondnoki szolgáltatás négyszáz lakos fölött szervezhető meg.

Falugondnoki szolgáltatás ezer lakosnál kisebb településen működtethető. A Magyar Falu Program pályázati kiírásai a célt így határozzák meg. „A Kormány célul tűzte ki a kistelepülések népességmegtartó és népességnövelő erejének növelését, a fiatalok helyben maradását. Ezen célok elérésének egyik alappillére a közszolgáltatások fejlesztése, az egyenlőtlenségek mérséklése. A falubusz és a tanyabusz beszerzésének támogatása hozzájárul a vidéki kistelepülések hátrányainak mérsékléséhez, az életminőség és a közszolgáltatások elérhetőségének javításához, valamint az ifjúság vidékhez való kötődéséhez.”

A falugondnoki szolgálatok eredményes működésének szükséges, de nem elégséges feltétele a falubusz, a működésre fordítható támogatás. Gyakorlatilag ma már nincs akadálya a

szolgálat bevezetésének. A működésmódok azonban nagyon eltérőek. Ez érthető is, hiszen nincs két egyforma település, tehát nincs két egyforma falugondnoki szolgálat. A különbözőség szembetűnőbb ott, ahol csak az autó és a támogatás megszerzése a cél, mert a szolgálat lényege veszik el, amiért a létrehozói megalkották.

Kemény Bertalan a kétezres évek elején a falugondnoki útmutatóban így fogalmaz. *„A falugondnoki szolgálat a „demokrácia iskolája”. S valóban. A falugondnoki szolgálat kifejezetten demokratikus intézmény. Személyét azok választják, akiknek szolgálat, akiket segít. Jól működni, sokak meglepedésére dolgozni ott tud a falugondnok, ahol a társadalmi környezete demokratikus, együttműködő, ahol a társadalom jó működéséhez szükséges minimális közbizalom, közéleti tisztaság, jóindulat és nyitottság megvan. A falugondnoki szolgálatnak ezek nem csupán feltételei, de a jó működés által állandóan növekvő gyümölcsei is egyben. A faluját felvirágoztatni őszintén szándékozó polgármester számára pedig a leghasznosabb, legfontosabb munkatárs lehet.”*

Önkéntes nap – ma a falugondnokok főztek, 2021

Kis eredettörténet.

A kislelk, a vidék ügye, a megoldások keresése, a falugondnoki szolgálat gondolata, a megvalósítás kezdetei a nyolcvanas évekre nyúlnak vissza. A falu- és tanyagondnoki szolgáltatás

kialakításának ötlete Kemény Bertalan kutató munkájához kapcsolódik, amikor 1982-ben a VÁTI (*Városépítési Tervező Iroda*) megbízásából Somogy megye területfejlesztési koncepciójához kellett javaslatot tennie. Bejárta Somogy megye aprófalvait, és sok helyen talált példát arra, hogy miért érdemes a településeknek fennmaradnia. A tapasztalatai alapján fogalmazódott meg benne a kérdés: Mi kell a megszűnésre ítélt falvak fennmaradásához?

Meglátása szerint ezeknek a településeknek egy olyan egyszemélyes szolgáltató intézményre van szüksége, amely fel tudja vállalni az egész falu gondját, megoldásokat tud találni a települést érintő mindennapi gondokra.

A somogyi tapasztalatok alapján Kemény Bertalan az MTA Szociológiai Kutatóintézete részére elkészítette tanulmányát a falugondnoki szolgálat kísérleti bevezetéséről 1983-ban. A nyolcvanas évek közepe a gondolat érlelésével telt. A Népművelési Intézet részéről különösen Beke Pál és Köles Sándor foglalkoztak a falvak fejlődési lehetőségeivel. A civil együttműködések a nyolcvanas évek végén nagy lendületet kaptak egyrészt az egyesülési törvény bővülő lehetőségei miatt, másrészt a társadalmi és környezeti gondok feltorlódása következtében.

Mérföldkő volt a Falufejlesztési Társaság 1989-es megalakulása. A társaság egyfajta szellemi műhely, ahol a magyar vidék és a falvak iránt érdeklődők összejöhetnek, kapcsolatot építhetnek, együtt gondolkodhattak. A nyolcvanas évek közepén elsőként létrejött Csereháti Településszövetség – élén Csomós József református lelkésszel – 1990-re fel tudta vállalni az ország leghátrányosabb helyzetű aprófalvaiban a falugondnokság kísérleti beindítását.

A Falufejlesztési Társaság konzultációi, képzései mellett ebben döntő szerepe volt a finanszírozást vállaló Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Tanács elnökének, dr. Szabó Györgynek.

A kezdeményezés rendkívül népszerűvé vált, és a kezdeti szolgálatok bebizonyították, hogy hatékonyan tudnak segíteni a kistelepülések és az ott élők gondjain. Ez megfelelő alapot és érvet adott annak a törekvésnek, melynek célja a szolgáltatás minél több településen való létrehozatala volt.

Voltaképpen ez volt az a kezdeti erő, mely a szolgáltatás szociális szolgáltatási rendszerbe való beépülését eredményezte. E folyamat egyik legfontosabb szereplője volt Szanyi Éva, az akkori Népjóléti Minisztérium munkatársa, aki felkarolta a falugondokságok és azok hosszú távú működtetési kereteinek megteremtésének ügyét.

Falugondnok találkozó – Zalacséb

A modellkísérletet követően 1991-től újabb szolgálatok jöhettek létre, immáron országos szinten, kezdetben a rendszerváltást övező szociális nehézségek kezelésére létrehozott Válságkezelő Programiroda, majd később az akkor Népjóléti Minisztériumnak, aztán számtalan átalakítást, átszervezést megélve számos néven nevezett, a szociális ágazatot irányító minisztérium pályázati támogatásának köszönhetően. Az európai uniós csatlakozást követően pedig a korábbiaknál lényegesen nagyobb mértékben nyílt uniós forrásból lehetőség az elhasználandó autók cseréjére, valamint az új szolgáltatásokhoz szükséges gépjárművek beszerzésére.

1996. az az év, amikor a falugondnoki szolgálat megjelent a szociális törvényben, mely alapján az 500 főnél kisebb településeken, illetve külterületi lakott helyen a szociális alapszolgáltatások falugondnoki szolgálat közreműködésével is elláthatók lettek. E szabály még meglehetősen általános jellegű, számos, a napi működést jellemző kérdésre nem ad választ, ugyanakkor e mondat jelentősége, hogy a korábbi modellkísérlet immáron a szolgáltatási rendszer részévé vált. 1998. különösen jelentős változást hozott, ugyanis a falugondnoki szolgáltatás működésének támogatása bekerült a költségvetési törvénybe, melynek következtében minden önkormányzat, amely e szolgáltatást működtette 900.000 Ft/év állami normatív támogatást igényelhetett. E változás ugyancsak sokat segített a szolgáltatások számának egyre nagyobb mértékű növekedésében. 1999-től a létrehozás csak működési engedély birtokában lehetséges, 2000-

ben megjelentek a falugondnoki szolgálatra vonatkozó részletes szakmai szabályok a szociális törvény végrehajtási rendeletében, 2003-ban elkülönült egymástól a falu- és a tanyagondnoki szolgálat, 2004-től térítésmentessé vált, 2010. óta pedig elkülönülnek a szolgálat alapfeladatai és kiegészítő tevékenységei, melyek végzését minden szolgálatnak vezetnie kell a napi tevékenységet igazoló dokumentációban. 2021. óta már az ezer fő alatti települések is szervezhetnek falugondnoki szolgáltatást.

A szolgálatok száma folyamatosan nőtt. A minisztérium és a Falufejlesztési Társaság egyaránt fontosnak tartotta egy szakmai támogató hálózat megszervezését. Ennek teljesen egyedi formája alakult ki, és nem minisztériumon belül kapott helyet, hanem civil hálózatként jött létre a falugondnokokat segítő szakmai támogató rendszer.

1993-tól területi alapon szerveződő megyei és regionális egyesületek alakultak. Ezen szervezetek speciális programokkal, találkozók, szakmai napok szervezésével, folyamatos szakmai segítséssel támogatják a mai napig az ellátási területükön működő szolgálatokat. Néhány szervezet honlapot működtet, és a mai világban a közösségi média is nagy segítség lehet az információszolgáltatásban hivatalos csoportok, felületek létrehozásával.

A falugondnokság mint szociális alapszolgáltatás a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvénybe 1996-ban került be. Bár a szociális törvény része, mégis a helyi szükségletek alapján más ágazatok munkáját is segíti.

A törvény a 60. § (1) bekezdésben így fogalmaz. *„A falugondnoki, illetve tanyagondnoki szolgáltatás célja a falvak és a külterületi vagy egyéb belterületi, valamint a tanyasi lakott helyek intézményhiányából és a közösségi közlekedés nehézségéből eredő hátrányainak enyhítése, az alapvető szükségletek kielégítését segítő szolgáltatásokhoz, közszolgáltatáshoz, valamint egyes alapszolgáltatásokhoz való hozzájutás biztosítása, továbbá az egyéni, közösségi szintű szükségletek teljesítésének segítése.”*

A szolgáltatások száma az évek alatt folyamatosan bővült mind a falugondnoki, mind a tanyagondnoki szolgálatok tekintetében, megkönnyítve ezzel a kistelepülésen és a tanyavilágban élők napi életét. Sok esetben a falu-, tanyagondnok személye az egyetlen kapocs a kistelepülésen élő ellátott és a “külvilág” között, személyük és a szolgáltatás minőségi jelenléte ezért is nagyon fontos. Azon a településen, ahol a kezdetektől működtetik a szolgáltatást, a lakosok már el sem tudják képzelni, milyen a szolgálat nélkül. Mára már nemcsak Magyarországon, hanem a határon túl, Erdélyben és a Vajdaságban is működnek falugondnoki szolgálatok.

Nemesapáti – senior és junior falugondnokok tapasztalatcseréje

Ugyan a kezdeti idők óta sok minden átalakult, a szolgáltatás jellege, az abban rejlő sokszínű feladatellátás lehetősége keveset változott. A falugondnokság megmaradt a szociális terület sehoiva igazán be nem sorolható csodabogarának, mely nem csupán a szociális kérdésekkel foglalkozik, hanem „átkalandozik” a kultúra, egészségügy, sport, közösségfejlesztés, mezőgazdaság, környezetvédelem, közfoglalkoztatás, de akár a polgárország területére is.

Az eltelt több mint 30 év során sok minden megváltozott a falu- és tanyagondnokságok életében. Mára már szervesen beépültek a szociális szolgáltatások rendszerébe, és noha talán megalkotói és kezdeti zászlóvivői egy-két dolgot nehezményeznének, alapjaiban véve elmondható, hogy a tevékenység jelentős része mégis hű maradt az eredeti alapelvekhez. Ugyanakkor számos számos, eddig megoldatlan vagy nehezen megoldható probléma is feszíti a rendszert.

A falugondnok egyszemélyes szolgáltatás, annak minden előnyével és egyben veszélyével együtt. E helyzetben gyakorta kiszolgáltatott helyzetbe kerül a település vagy a szolgáltatást működtető intézmény (ez utóbbi leginkább a tanyagondnokok esetében igaz) vezetőjével. Sajnálatos módon erre többször akkor kerül sor, ha a falu- vagy tanyagondnok jól végzi a feladatát. Számtalan esetben tapasztalható, hogy a lakosság körében egyre népszerűbb falu- vagy tanyagondnok kiváltja vezetőjének, leginkább a település polgármesterének gyanakvását, ellenszenvét, féltékenységét. Ilyenkor az ellene indított támadásokban a falu- vagy tanyagondnok meglehetősen kiszolgáltatott, és amennyiben nincs lehetősége, akarata, ereje felvenni a kesztyűt, alulmarad, aminek leginkább a település közössége látja kárát.

Ugyancsak gyakori eset, amikor a falu- vagy tanyagondnok elképzeléseit a helyi vezető vagy önkormányzat „elnyomja”, túlsúlyba kerülnek egy-egy intézménynek végzett tevékenységek.

Ez falugondnokok esetében leginkább az önkormányzati feladatok (postakihordás, ügyintézők, jegyző, polgármester szállítása vagy éppen hivatali épületek, közterületek karbantartása, fűtői, nők esetében takarítói feladatok, stb.), tanyagondnok esetében pedig a belterület vagy a szolgáltatást működtető intézmény, szolgáltatási központ intézményeinek ellátását (pl. intézményekbe ebédhordás, intézményi dolgozók szállítása, anyagbeszerzés, szállítás, karbantartás, stb.) jelenti. Az ilyen szolgáltatások vajmi keveset valósítanak meg abból az eszméből, ami miatt az egész rendszer kialakult.

A falu- és tanyagondnoki szolgálat a nehézségek ellenére nyugodtan tekinthető egy magyar sikertörténetnek. Az elmúlt harminc évben egy elképzelés szökkent szárba, és növekedett kiterjedt, a kistelepülések és a tanyavilág és lakóinak komoly részét elérő, támogató, segítő szolgáltatási hálózattá.

Forrás:

- Faludi Erika: A falugondnokság története; Mint egy falat kenyér...Könyv a falu-tanyagondnokságról, Falugondnokok. Duna-Tisza közti Egyesülete, 2013
- A falvak, tanyák segítői, a falu- és tanyagondnoki szolgálatok. Szerzők: Ghyczy Gellért, Szeder-Kummer Mária; Szociálpolitikai Szemle különszám: Szemle Könyvek 4. 2018.

Szerző:

Szeder-Kummer Mária eredetileg tanár, később programszervezőként dolgozott, majd egy zalai kistelepülés művelődési házána igazgatója is volt. Innen pályázott át Zalaegerszegre és lett a Zalai Falvakért Egyesület titkára, később elnöke. A kistelepülések ügye, a falugondnoki szolgálat, az önkéntesség, a közösségi alapú vidékfejlesztés, a nők közéleti szerepvállalását, foglalkoztatását elősegítő programok, nemzetközi kapcsolatok, a közösségi támogató hálózat – az egyesület munkája révén meghatározója lett a mindennapjainak, hite és szándéka szerint kistelepülések életképességének, a zalai civil közéletnek. Képezte magát szociális területen, civil és közösségi tanulmányokban. Tagja a Közösségfejlesztők Egyesületének, a Parola szerkesztőségében 2022. január óta vállal feladatot.